

ЛЕКСИЧКА ГРУПА σαυκόν· ξηρόν HES.
 σαχνός „СУХ, НЕЖАН“, σαυχμός „id.“ ИТД.

У својој по обиму невеликој али по значају капиталној студији *Грци и Пеласџи*, говорећи о пеластичком фитониму δαῦκον (са варијантама δαύχνα на Кипру и у Тесалији, и δαυχμός код песника Никадра), навео је проф. Будимир, као пример за негрчки прелаз сибиланта у k/kh, и Хесихијеву глосу σαυκόν· ξηρόν, документовану у Сиракуси. Фриск у своме *Речнику* помишља, са знаком питања, на италско или лигурско порекло ове туђице, али је, исто као и проф. Будимир, изводи од иевр. *sausos „сух“¹, од кога имамо и генуино грчко αῦος са истим значењем. Хофман, међутим, изводи ову и цели низ других речи (σαῦλος „нежан, мек“, σαῦρος „гуштер“, σαυνός „нежан, мек“, σαυκρός „нежан“, σαυχμόν· σαχνόν Hес. и σαχνός „мек“) од иевр. *bhesēu-, претпостављајући прелаз ψ у σ- и не упуштајући се у објашњавање компликованих морфолошких релација². Свакако ће проф. Будимир и Фриск пре бити у праву са својим идентификацијама, с том разликом што проф. Будимир реч не сматра италском, већ, с обзиром на фонетику, пеластичком, и истиче њену пуну подударност са литв. sausus и слов. suh од *sausos.

Пре но што се упустимо у могућу идентификацију и морфолошку анализу осталих чланова ове групе подсетимо на један Аристотелов физиолошки термин чији се радикални део од гласа до гласа подудара са балтскослов. *saus-os. Говорећи наиме о пропратним физиолошким појавама страха и љутине и покушавајући да их објасни, помиње Аристотел и τὸ ξηρόν πτύειν καὶ ὁ σαυσαρισμός³, тј. нестанак пљувачке и осећај суhog језика. Баји у свом *Речнику* преводи овај Аристотелов физиолошки термин са „sécheresse de la langue qui est comme paralysée, fixée au palais“, док Лидл Скот Џонс кажу краће „paralysis of the tongue“. Јасно је да је стручни термин σαυσαρισμός изведен грчким морфолошким средством од негрчког придева *σαυσαρος у коме на-

¹ М. Будимир, *Грци и Пеласџи*, Београд 1950, 60; Н. Frisk, *GEW*, 682.

² J. V. Hofmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München 1966, s. σαῦλος, 307, За σαχνός в. и В. Сор. *ŽA IX* (1959), 101 i *ŽA XXI/1* (1971) 143.

³ Arist. *Probl.* 947^b 35,

лазимо радикални елемент $\sigma\upsilon\sigma\text{-}$ проширен суфиксалним $\text{-}\alpha\rho\text{-}$. Овај суфикс, карактеристичан иначе и за илирску ономастику, треба да покаже „das Vorsehensein oder Verbundensein mit einer Eigenschaft“, како каже Крае у својој оспораваној, али досада у тој области непревазиђеној књизи⁴. Без обзра на понуђене етимологије чињеница је да се овај суфикс јавља у именима Audarus, Baedarus, Blaedarus, Deivarus, Λάγγαρος, Longarus, Λεύκαρος, Samiarus, Τεύταρος

Ми смо придев * $\sigma\upsilon\sigma\alpha\rho\acute{\omicron}\varsigma$ означили звездicom иако код Хесихија имамо сачувану глосу $\sigma\upsilon\sigma\alpha\rho\acute{\omicron}\nu\ \dagger\ \psi\iota\theta\upsilon\rho\acute{\omicron}\nu$, стога што нам недостају све карике у семантичком ланцу који од „сух“ преко „онај коме је језик сух, који тешко говори, шапуће“ води све до значења вишег ранга „онај ко шапуће за неким, оговара, опада, клевета итд.“. Смемо ли, дакле, претпоставити, да крстићи испред $\psi\iota\theta\upsilon\rho\acute{\omicron}\nu$ управо означава неку од семантичких карика које нам недостају? Али без обзира на то хоћемо ли $\sigma\upsilon\sigma\alpha\rho\acute{\omicron}\varsigma$ писати у нашем случају са или без звезде остаје чињеница да је термин $\sigma\upsilon\sigma\alpha\rho\iota\sigma\mu\acute{\omicron}\varsigma$ „сушење“ изведен од * sauso- „сух“. Критикујући Писанијево опрезно повезивање термина $\sigma\upsilon\sigma\alpha\rho\acute{\omicron}\nu\ \psi\iota\theta\upsilon\rho\acute{\omicron}\nu$ са Хесихијевом глосом $\sigma\acute{\alpha}\upsilon\sigma\alpha\mu\iota\alpha\varsigma\ \tau\upsilon\rho\acute{\omicron}\varsigma\ \acute{\alpha}\pi\alpha\lambda\acute{\omicron}\upsilon\varsigma\ \kappa\tau\lambda.$,⁵ Фриск полази од претпоставке да $\sigma\upsilon\sigma\alpha\rho\iota\sigma\mu\acute{\omicron}\varsigma$ означава говорну сметњу, иако се из Аристотелова текста, где је овај термин једино документован, сасвим јасно види да је у питању физиолошка појава „сувих уста“ која прати страх, љутњу и друга узбуђења. Иако наше тумачење иде другим правцем од оног које је Фриск предложио за $\sigma\upsilon\sigma\alpha\rho\acute{\omicron}\nu$ (s. $\sigma\acute{\alpha}\upsilon\sigma\alpha\mu\iota\alpha\varsigma$), ипак, у прилог његову схватању, да је у питању ономастопејско образовање, наводимо лат. *susurro*, јер на поменутом месту нема никаквих паралела.

Друго је питање хоћемо ли у ову групу сврстати и Хесихијеву глосу $\sigma\alpha\upsilon\kappa\rho\acute{\omicron}\nu\ \acute{\alpha}\beta\rho\acute{\omicron}\nu$, $\acute{\epsilon}\lambda\alpha\phi\rho\acute{\omicron}\nu$, $\acute{\alpha}\kappa\rho\nu$, односно, са иницијалским $\psi\text{-}$ $\psi\alpha\upsilon\kappa\rho\acute{\omicron}\varsigma\ \kappa\alpha\lambda\lambda\omega\pi\iota\sigma\tau\acute{\eta}\varsigma$, $\tau\alpha\chi\acute{\upsilon}\varsigma$, $\acute{\epsilon}\lambda\alpha\phi\rho\acute{\omicron}\varsigma$, $\acute{\alpha}\rho\alpha\iota\acute{\omicron}\varsigma$. Фриск је у свом Речнику одвојио $\sigma\alpha\upsilon\kappa\acute{\omicron}\nu$ $\xi\eta\rho\acute{\omicron}\nu$ од $\sigma\alpha\upsilon\kappa\rho\acute{\omicron}\nu$ $\acute{\alpha}\beta\rho\acute{\omicron}\nu$ итд. али је глосу $\sigma\alpha\upsilon\chi\mu\acute{\omicron}\nu$ $\sigma\alpha\chi\acute{\omicron}\nu$, $\chi\alpha\upsilon\acute{\omicron}\nu\omicron\nu$, $\sigma\alpha\theta\rho\acute{\omicron}\nu$, $\acute{\alpha}\sigma\theta\epsilon\nu\acute{\epsilon}\varsigma$ сврстао у ову другу групу, иако нам однос који је поставио проф. Будимир: $\delta\alpha\upsilon\acute{\omicron}\kappa\omicron\varsigma$ $\delta\alpha\upsilon\chi\eta\alpha$ $\delta\alpha\upsilon\chi\mu\acute{\omicron}\varsigma$ јасно говори да и овде имамо исти случај: $\sigma\alpha\upsilon\kappa\acute{\omicron}\nu$ $\sigma\alpha\chi\acute{\omicron}\nu\varsigma$ $\sigma\alpha\upsilon\chi\mu\acute{\omicron}\varsigma$. Оваква комплетна фонетска и морфолошка паралела не може бити случајна, поготово што се значења савршено подударају, јер и $\sigma\alpha\upsilon\kappa\acute{\omicron}\nu$ и $\sigma\alpha\chi\acute{\omicron}\nu\varsigma$ и $\sigma\alpha\upsilon\chi\mu\acute{\omicron}\varsigma$ имају исто првобитно значење „сух“.

За Галенов термин (8, 782) $\sigma\alpha\chi\eta\acute{\omicron}\varsigma$, који се јавља уз $\kappa\rho\acute{\epsilon}\alpha$, Баји даје значење „desséché, d’où gâté“, док Хесихије глосу $\sigma\alpha\chi\eta\acute{\omicron}\nu$ тумачи са „ $\acute{\alpha}\sigma\theta\epsilon\nu\acute{\epsilon}\varsigma$, $\chi\alpha\upsilon\acute{\omicron}\nu\omicron\nu$ “. Разуме се да ове нијансе у значењу не могу бити пресудне па је тим чудније што Фриск овај придев издваја из његова лексичког и појмовног поља, иако, сасвим ра-

⁴ H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden 1955, 67.

⁵ Pisani, *Ist. Lomb.* 73:2,25, nap. 1, наведено према Frisku, *GEW* 684.

⁶ Bezenberger, *BB* 5, 315, према Фриску 685.

зумљиво, са *σαχνός* повезује и варијанту *σακνός* „zerbrochen, leck“ односно средње- и новогрч. *ψαχνός* „магер“. Полазећи од тога да је реч *σαχνός* грчка, Фриск се слаже са Беценбергером⁶ и Фиком⁷, који је доводе у везу са *σάχω*, *ψάχω* „zerreiben“. У том случају треба нешто више рећи о апофонији $\omega : \alpha$ што Швицер и чини⁸, док Бехтел, са Кречмером, покушава да објасни губитак аспириране помоћу метатезе $khn > knh$ ⁹. Фриск, међутим, придружује овамо и поменуто глосу *σαυχμόν* *σαχνόν* итд. претпостављајући једно укрштање са *σαυκρόν* и другим речима са почетним *σαυ-* (на пр. *σαύρα*), док, две странице раније¹⁰, придружује глосу *σαυχμόν* леми *σαυκρόν* упућујући, додуше са знаком питања, на староинд. паралелу *sūkṣma* „fein, schmal, dünn, klein“ и пореди ово староиндијско образовање са *αύχμός* „сухоћа“.

Јасно је да глоса *σαυχμός* не може истовремено ићи и са *σαυκρόν* и са *σάχω*. Али ако пођемо од негрчке серије *σαυκόν* *σαχνός* *σαυχμός*, онда ситуација постаје много јаснија. Монофтонгизацију дифтонга *-au-* у *-α-*, у речи *σαχνός* (одн. *σακνός*), карактеристичну за догрчке индоевропске говоре, не треба посебно објашњавати (уп. на пр. *βαυρία*: *οἰκία* Et. Magn. 389, 25: *βᾶρις* „οἰκία“ Steph. Byz. s. v. *Βάρις*: λέγεται βᾶρις ἢ οἰκία, ὡς Ποσειδιππος, καὶ ἢ συνοικία и код Хесихија: *βᾶρις*: πλοῖον ἢ τεῖχος ἢ στοὰ ἢ πύργος¹¹). Много је компликованији однос ових негрчких речи према радикалном елементу **saus-* „сух“. Ту постоје два пута ка решењу. Један је онај којим је пошао проф. Будимир, претпостављајући прелаз сибиланта у *k/kh* после дифтонга *-au-* (уп. његово тумачење догрчких облика *δαῦκον*, *δαύχνα*, *δαυχμός* од **dhausos*, одн. **dheues-* „дувати; дах; дух; мирисати, мирис“, одакле и наше *дух* и *милодух*¹²). Други би био онај којим је морао поћи Покорни¹³ да би објаснио грч. *αύχμός* „сухоћа, прашина, прљавштина“, за чију припадност и образовање Фриск каже: „zu *αῦος* (Curtius usw.) mit einem suffixalen Element *-χμ-* über dessen Entstehung und weitere Beziehungen allerlei unsichere Vermutungen vorgebracht worden sind“¹⁴. Покорни, додуше са знаком питања, претпоставља, поред **saus-*, и коренску варијанту **sau-* односно образовање **sau-k-smo* за грч. *αύχμός* и повезује га, на већ поменути начин са староинд. *sūkṣma* „fein, dünn, schmal, klein“.

Међутим, ако би се прихватило фонетско тумачење које је проф. Будимир дао за *δαυχμός*, онда би се, идући том линијом, могло претпоставити да је образовање *σαυχμός* утицало на потоње грчко *αύχμός*, и, у том би случају, свако нагађање око необичне

⁷ Fick, *BB* 26, 115, према Фриску 685.

⁸ E. Schwyzler, *Griech. Gramm.* 340.

⁹ F. Bechtel, *Die griechischen Dialekte* 3, Berlin 1924, 330.

¹⁰ Frisk, 682.

¹¹ Krahe, *op. cit.* 38 и д.

¹² Budimir, *loc. cit.*

¹³ J. Pokorny, *Indogerm. etymolog. Wörterbuch*, 880.

¹⁴ Frisk, 193.

морфологије ове грчке речи постало непотребно. Али постоји још један разлог због кога не би требало сасвим испуштати из вида стидљиво формулисану радикалну варијанту *sau-/su-. То су, поред *σαυκρόν* изрази *σαῦλος* и глоса *σαυνά: ἀπαλά* Хес.—. Први израз, чије значење у хомерској химни Хермесу није сасвим лако утврдити (стих 28: *σαῦλα βαίνειν*, о корњачи), јавља се још код Анакреонта као епитет за Бакхантике (фрг. 168) и за *Βασσαρίδες* (фрг. 55: *σαῦλαι Βασσαρίδες*), док се код Семонида (фрг. 18) односи на коња. Хесихије глосу *σαῦλα* тумачи са „*κοῦφα, ἕσυχα, τρυφερά*“ а следећу, *σαῦλον* са „*ἄβρόν, κοῦφον, ἄκρον, τρυφερόν*“. Иако методолошки разлози говоре против покушаја ближе етимолошке идентификације код лексема чија семантичка страна није довољно јасна, ипак очигледна веза између *σαῦλα* и *σαυνά* на коју указује и Фриск (s. *σαῦλος*) може послужити као извесно оправдање, поготово што за *σαυνίον*, поред значења „сулица“ (Менандар, Страбон и др.) и „*membrum virile*“ (Кратин, фрг. 443), налазимо код Хесихија и значење „*σαθρόν, χαῦνον, ἀσθενές*“, дакле иста значења која се јављају код *σαυχμόν*, односно блиска онима код *σαῦλον* и *σαυνά*. Мислим на тумачење „*ἄβρόν*“ за *σαῦλον* односно „*ἀπαλά*“ за *σαυνά*. Стога ми се чини да туђице *σαυνίον* „сулица“ и *σάυρα* „гуштер“ треба сасвим одвојити од ове лексичке гупе јер припадају другом семантичком кругу¹⁵. Разуме се да је овај тврди етимолошки орах изазвао низ контроверзних тумачења од којих је свакако и даље најзапаженије оно које је дао Солмзен у својој познатој студији¹⁶.

Што се смене суфиксалних елемената /n/ тиче ту треба упутити не само на веома позната Банвенистова испитивања, већ и на материјал који је сакупио Шпехт¹⁷, иако сви Шпехтови примери нису подједнако поуздани. За наш случај посебно је инструктиван пример *ἀγκάλη* „савијена рука, прегришт, нарамак“ поред *ἀγκών* „лакат“, од радикалног елемента *ank-, ang- „савијати“. Додајмо још и сигматско проширење *ἄγκος* „гудура, сутеска“ (=староинд. *ánkas-* „кривина, завој“) због облика *saus-/sus-.

Тако би се испитивана лексичка група могла свести на свој заједнички именитељ *sau-/su- са проширењима /n/s/, с тим што још увек остаје отворено питање дали је гутурал у варијантама *σαυκόν σαχνός сауχμός* резултат прелаза сибиланта у k/kh после дифтонга -au-, или је у питању проширење -k-/k-s- какво се претпоставља за староинд. *sūkṣma* односно за *σαυχμός*. Ако је грчко *αὐχμός* трансформисано под утицајем негрчког *σαυχμός*, онда би, као што смо рекли, и питање необичне морфологије ове грчке речи било решено.

¹⁵ Будимир, *op. cit.* 24.

¹⁶ F. Solmsen, *Beiträge zur griechischen Wortforschung*, Strassburg 1909, 129 i d.

¹⁷ E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indoeuropéen*, Paris 1935, 45; Fr. Specht, *Der Ursprung der idg. Deklination*, Göttingen 1947, 351, 1.

У семасиолошком погледу треба поћи од значења које је најбоље документовано, дакле од „сух“, Одатле је, као и у нашем сућ први корак водио ка значењу „мршав, слаб“ (σαχνόν· ἀσθενές; σαχνόν· ἀσθενές, ψαχνός „мршав“), „лак“ (σαῦλα· κοῦφα, σαῦλον· κοῦφον), „нежан“ (σαῦλον· ἀβρόν; σαυιρόν ἀβρόν; σαυνά· ἀπαλά), „мек, гњих“ (σαχνόν· χαῦνον; сауχμόν· χαῦνον, σαθρόν), „мекушан, разнежен“ (σαῦλον· τρυφερόν). Од „сух“ лако је могло бити изведено и значење „трудо“.

Питање је да ли овамо смемо сврстати и Хесихијеву глосу σαῦσακας· τυρούς ἀπαλούς εὐτρόφους καὶ δοκοῦσι δὲ οὗτοι ἐπιφόρους ποιεῖν πρὸς συνουσίαν како је то, уз резерву, учинио и Солмзен¹⁸. У сваком случају суфикс -ак- карактеристичан је такође и за догрчке индоевропске говоре.

Београд.

Љиљана Пређајац.

ZUSAMMENFASSUNG

Ljiljana Crepajac: DIE LEXISCHE GRUPPE σαυκόν· ξηρόν HES. σαχνός „TROCKEN, ZART“, сауχμός „ID.“ USW.

Es ist in diesem Aufsatz die ganze Gruppe σαυκόν· ξηρόν Hes., σαχνός· „getrocknet, zart“, сауχμός „ds.“ wieder erörtert worden. Aus phonetischen Gründen läßt sich schließen, daß es sich hier um eine vorgriechische indoeuropäische Gruppe handelt, um so eher als wir eine vollkommene phonetische und morphologische Parallele in den Varianten des vorgriech. Pflanzennamens δαῦκον, δαῦχνα, δαυχμός haben (vgl. M. Budimir, *Grieci i Pelasti*, Beograd 1950, 60). Neben den oben genannten Gliedern dieser Sippe reihen wir hierher auch den aristotelischen (*Probl.* 947b 35) physiologischen Fachausdruck σαυσαρισμός „sécheresse de la langue“ (Bailly) an, der von einem *σαυσαρος mit ursprünglicher Bedeutung „trocken“ abgeleitet ist. Ob wir hier mit der gleichlautenden Hesychglosse σαυσαρόν· ψιθυρόν zu tun haben, läßt sich nicht mit voller Sicherheit sagen. Nur das Kreuzchen in der Hesychglosse macht es wahrscheinlich, daß uns hier der erwartende semantische Kettenring fehlt, und zwar „trocken, dem der Mund trocken ist, der leise spricht, flüstert“ usw. Während das Grundwort des aristotelischen Fachausdruckes der Bildung nach vollkommen klar ist (vgl. u. a. illyr. Bildungen wie *Audarus*, Τεῦταρος usw.), lassen sich zwei weitere Glieder, σαῦλος und σαυνά hierher anreihen nur unter der Annahme einer Wurzelform *sau-su- „trocken“, die mit verschiedenen Erweiterungen versehen werden kann. In diesem Fall könnte auch griech. αῶχμός von einem *sau-k-s-mo-s abgeleitet werden (vgl. Pokorny, *IGEW* 880). Eine andere Lösung bietet uns Prof. M. Budimir (loc. cit.): hier hätten wir mit einem vorgriech. Übergang von -s- zu k-kh zu tun (vgl. δαῦκον δαῦχνα δαυχμός *dhousos „wehen, blasen; Atem, Geist; riechen, Geruch“. In σαχνός hätten wir nach unserer Deutung eine typisch vorgriech. Monophthongierung vor uns wie z. B. in βαυρία· οὐκία EM: βῶρις „οὐκία“ Steph. Byz.

Was die Semasiologie anbelangt, müssen wir mit einem Bedeutungswandel von „trocken, dürr“ zu „mager, schwach, zart, weichlich, verzärtelt“ rechnen. Möglich ist auch die Entwicklung von „trocken“ zu „faul“.

¹⁸ Solmsen, *Wortforsch.* 133.